

5. Лихачев Д. Внутренний мир художественного произведения / Дмитрий Лихачев // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С. 73-79.
6. Шкляр В. Маруся : роман / Василь Шкляр – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 320 с.
7. Шкляр В. Шукаю слідів Марусі / Василь Шкляр // Літературна Україна. – 2010. – 14 жовтня. – С. 1, 3.

Анотація. У статті на основі аналізу роману «Маруся» Василя Шкляра досліджується специфіка художнього бачення сучасного письменника. Робиться висновок про те, що структура художнього часу і простору, сюжетна схема ініціації головної героїні підпорядковуються осягненню героїки визвольних змагань і соціальних підвалин людського буття.

Ключові слова: художній світ, Василь Шкляр, роман, ініціація, національна ідентичність.

Summary. In the article the specificity of modern writer's artistic vision is researched on the basis of novel "Marusya" by Vasyl Shkl'ar. The conclusion is made that the structure of artistic time and space, the plot scheme of main heroine's initiation are submitted to her comprehension of liberation movements and social foundations of human existence.

For the researcher the concept «art world» is one of the important instruments of penetration into the structure of the artwork. By definition of Yuri Kovalev, the specificity of the art world in the text determines the author's ideological setting, his style preferences, aesthetic tastes, culture and worldview.

The aim of this study is to fulfill the analysis of the modern artistic vision of the writer Vasyl Shklyar, the detection of means used for the expression of the art world in the novel-the bestselling «Marusya». When in 2014 the writer published his new novel, critics and readers were unanimous in not only the well-timed appearance of the novel, and the mystical coincidence of circumstances of the appearance. A novel about a sixteen-year-old ataman Alexander Sokolov came out exactly when in the East the war raged.

The space-time coordinates of the novel «Marusya» are due to the facts of the heroine's biography and are limited by the stages of her initiation, genetically associated with Cossacks' initiation. The first initiation ritual for Marusya was the farewell with the family. Her separation from the native environment was forcible, traumatic, but at the same time it was deliberate.

Specific historical events are unfolded in author's familiar landscape: Gorbul, Zhytomyr, Kyiv, Brusyliv. However, together with specific living space in the novel there is a metaphysical space, therefore, part of the events, interpreted through a mythological prism.

The pathos of the novel, an artistic narrative, the chronotope, and the subject scheme of main heroine's initiation is closely connected with the atmosphere creation time of the text. Its inner world is presented as the model is extremely dynamic. Dramatic tension in the text is caused by the collision of two different worlds with different national identity and system of values.

Key words: artistic world, Vasyl Shkl'ar, novel, initiation, national identity.

Отримано: 23.10.2015 р.

УДК 82.09:82-32

Ситник О.В.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЗМУ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Проблема психологізму в художній літературі цікава та естетично значуща за будь-яких історичних умов. Саме за допомогою цієї органічної якості мистецтва слова вдається гостро, драматично та цілком виразно розкрити та продемонструвати внутрішні протиріччя особистості, а відтак і конфлікти епохи та суспільства. Показово, що за останні десятиліття термін «психологізм» дуже поширився в літературознавстві. Нерідко ним позначають велике коло проблем на стику літератури і психології, психології і літературознавства: Г. Блум, Ю. Еткінд, Н. Зборовська, Л. Колобаєва, С. Михида, В. Фащенко. Саме наявність у літературознавчому дискурсі чисельної кількості різноаспектних та ґрунтовних студій, присвячених цьому художньому феномену, імплікує мету даної наукової розвідки – систематизація та комплексний аналіз методологічних засад дослідження психологізму.

З усього розмаїття значень, якими найчастіше наділяють цей термін, український учений Ю. Кузнецов виділяє чотири основних: 1) психологізм як науковий метод, 2) психологізм як ін-

дивідуальна особливість художнього стилю письменника, 3) психологізм як певний аспект вивчення сприйняття твору читачем і, нарешті, 4) власне психологізм – застосування психологічних знань до вивчення художнього явища [5, 221].

Дехто з дослідників робить спробу розрізнати терміни «психологізм» і «психологічний аналіз». Так, М. Кодак пише: «...психологізм (художній) – декларована «рухомою естетикою» або науково реставрована з творчої практики (автора, школи, напряду) система соціально-психологічних поглядів на людину у світлі естетичних сподівань даного часу; психологічний аналіз – метод образно-логічного осягнення історично-характерної соціально-психологічної суті людини в художній творчості» [3, 7]. Це визначення певним чином коректує В. Фащенко, акцентуючи увагу на категорії «внутрішнього», що відтворюється письменником: «Психологізм – універсальна, родова якість художньої творчості. Його предметом є відображення внутрішньої єдності психічних процесів, станів, властивостей і дій, настроїв і поведінки людини, а також соціальних груп і класів» [6, 49].

М. Кодак, спираючись на поділ типів психологізму білоруським літературознавцем А. Матруньком, пропонує свою класифікацію, що складається з трьох типів – подійно-динамічного, аналітико-інтроспективного, діалектико-синтетичного. Не вдаючись у незначні відмінні деталі різних класифікацій психологізму, можна справді констатувати наявність трьох його основних типів у літературі: подійно-динамічного (дійового), аналітико-інтроспективного (споглядального), діалектико-синтетичного (синтетичного) [3, 34]. Ю. Кузнецов вважає таку класифікацію вичерпною [5, 226]. В її основі лежить розуміння психологізму як художнього відображення внутрішнього світу людини. При цьому є два принципово відмінних підходи до такого відображення. Перший, коли письменник спрямовує свою увагу насамперед на зовнішні вияви героя – поведінку, вчинки, дії – і через них розкриває внутрішні процеси. Другий, коли увага зосереджується на внутрішньому світі героя – його думках, переживаннях, почуттях, емоціях, процесах свідомості і самосвідомості, які зумовлюють певні вчинки героя. Л. Гінзбург називає ці два типи «явним» і «тайним» психологізмом [1]. Вочевидь, можна говорити, що поєднання двох варіантів психологізму дає його третій тип, який доречно назвати синтетичним.

Дослідження психологізму особливо інтенсивно розвивається в останні десятиліття. Загальнотеоретична постановка питання про психологізм літератури [2; 7]) поєднуються зі спробами його вивчення на матеріалі національних літератур різних історико-літературних періодів. Для позначення складних процесів вираження в літературі співвідношення внутрішнього через зовнішнє, думки через слово Ю. Еткінд пропонує послуговуватися поняттям психопоетика, пояснюючи його таким чином: «Під психопоетикою автор книги розуміє область філології, яка розглядає співвідношення *думка – слово*, причому термін «думка» тут і нижче означає не лише логічний умовивід (від причин до наслідків і від наслідків до причин), не тільки раціональний процес розуміння (від сутності до явища й навпаки), але всю сукупність внутрішнього життя людини...» [7, 18].

Модерністський відхід від поетикальних традицій класичної прози, в якій передбачалась хронологічна послідовність подій, обов'язкова мотивація вчинків героїв їх взаємодією з соціальним середовищем, вплинув і на характер психологізму в новітній новелістиці. На передній план висувуються внутрішні переживання героїв, динамічна зміна емоцій, почуттів. Найчастіше формою художнього осмислення дійсності стає спогад, сон, мрія, уявна розмова або й просто вільна асоціативність думок.

Важливою особливістю відтворення внутрішнього світу людини в літературі ХХ ст. став своєрідний «психофізіологізм». Відзначаючи тенденцію до відтворення психіки через «життя тіла», В. Топоров підкреслює, що полем виявлення цієї психофізіологічності виступає перш за все ставлення до часу й простору на різних рівнях його сприйняття людиною.

Психологізм митців модерністського спрямування позбавлений «класичної» уваги до простежування найменших причинно-наслідкових зчеплень. Для нього властива імпульсивність, дискретність, позірна невпорядкованість внутрішнього світу персонажа. Багато що виявляється опущеним «під воду» (спрацьовує ефект айсберга, про який часто згадують у зв'язку з творчістю Хемінгуея, але про нього можна говорити як про загальну тенденцію новітньої прози).

Письменник ХХ століття не дає у своїх творах відповіді на всі поставлені проблеми й ті психологічні загадки, що виникають в поведінці героя, не намагається чітко й визначено зв'язати причини й наслідки в мотивах його поведінки, навіть прямо не називає самі мотиви. Але він являє читачеві переживання персонажа в образах і картинах його «видінь», які за структурою подібні до міфу чи сну, пропонуючи тим самим читачеві обрати можливий шлях виходу з «психологічного лабіринту», віднайти всі можливі варіанти відповіді на них. Зазвичай у модерністській новелі відсутній аналіз психології героя, почуття не розкладаються на елементи. Автор не зіставляє деталі психічного процесу, не оцінює той чи інший поворот думки, а оперує специфічною,

«синтетичною» формою подання самої суті переживання чи стану героя. Вони часто даються в образі готовими, хоча й фрагментизованими.

Як відомо, магістральною для літератури ХХ ст. є тенденція до міфологізації, і вона відбивається на психологізмі новітнього типу, набуваючи міфологічних ознак. Російська дослідниця Л. Колобаєва, характеризуючи в цьому контексті модерністську прозу, зазначає, що «саме внутрішнє, душевне життя героя, життя свідомості й переживання, за структурою міфоподібні. Перед нами не роздуми героя, не його самооцінки, не самозвіт почуттів, а нескінченні напливи таємничих, дивних образів, що мають цілком зримі, картинні, зовнішні обриси, які нерідко нагадують якісь фантастичні чудовиська. Міф ніби введений всередину душі й свідомості персонажа і зберігає при цьому свою конкретну художню зображальність» [4, 15].

Велику увагу приділяють письменники-модерністи і зовнішнім мовним виявам персонажів – діалогам. Причому побудова реплік має на меті саме проникнення у внутрішній світ героїв. Мовлення героїв використовується не стільки для інформації про обставини, події, скільки для передачі їхніх почуттів, розкриття ставлення один до одного. Як про тенденцію можна говорити про драматургічність діалогу, підтекстове звучання реплік. Перебіг почувань, відтворений у діалозі, стає тим структуротвірним елементом, який визначає розвиток внутрішнього сюжету.

Загалом можна стверджувати, що характери в творах модерністів даються не як сукупність якостей, а як процес перепадів емоцій і почуттів, які й виступають мотиваційною сферою його поведінки. Відтак, простежуючи еволюцію психологізму в літературі початку ХХ століття, можна зробити висновок про актуалізацію його синтетичної форми, так званого «новітнього» психологізму. Його ознаки спостерігаються у відході від прямих форм передачі внутрішнього життя протагоніста на користь непрямих.

Отже, у ході з'ясування сутності поняття художнього психологізму було консолідовано наукову думку щодо предмета дослідження, наведено найбільш релевантну та вичерпну класифікацію типів психологізму, а також простежено новітні тенденції розвитку даного художнього феномену.

Список використаних джерел

1. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Лидия Яковлевна Гинзбург. – Л.: Советский писатель, 1971. – 464 с.
2. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы / Андрей Борисович Есин. – М.: Просвещение, 1988. – 176 с.
3. Кодак М. П. Психологізм соціальної прози / Микола Пилипович Кодак. – К.: Наукова думка, 1980. – 163 с.
4. Колобаєва Л. «Никакой психологии», или фантастика психологии? / Лидия Колобаєва // Вопросы литературы. – 1999. – № 2. – С. 3-20.
5. Кузнецов Ю. Б. Развитие психологизма в украинской прозе конца XIX – началу XX ст. / Ю. Б. Кузнецов // Проблемы истории та теории реализма украинской литературы XIX – началу XX ст. / Ю. Б. Кузнецов – К.: Наукова думка, 1991. – С. 221-249.
6. Фащенко В. В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури / Василь Васильович Фащенко. – К.: Дніпро, 1981. – 278 с.
7. Эткинд Е. Г. Психопоэтика / Ефим Григорьевич Эткинд. – С.-Петербург: Искусство-СПБ, 2005. – 704 с.

Анотація. Дана наукова розвідка присвячена визначенню теоретичних аспектів феномену психологізму як літературознавчої категорії. Проведено комплексний аналіз методологічних підходів дослідження психологізму у літературознавчому дискурсі. Наведено вичерпну класифікацію типів психологізму та окреслено суть поняття «новітнього» психологізму.

Ключові слова: психологізм, внутрішній світ, художнє явище, класифікація, «новітній» психологізм.

Summary. The article is dedicated to the definition of theoretical aspects of such literature and scientific phenomenon as psychologism. The issue is aesthetically significant in fiction of any historical period. By means of the literature psychologism an artist can reveal and dramatically demonstrate the person's inner conflicts and collisions and thus those of the epoch ones.

The very term psychologism has become widespread in the literature science for the recent decades. There are numerous studies dedicated to the general fiction psychologism's issues as well as the attempts to reveal it in some definite national literature of different historical periods. However it is often confused with the Z. Freud's notion of psychological analyses, following the Ukrainian scientists such as M. Kodak and V. Fashchenko, we differentiate one from another and determine psychologism as an "universal, gender quality of fiction with its subject aimed at reflection of the inner unity of psy-

chical processes, states, properties and actions, mood and behavior of a person as well as social groups and classes”.

Diverse methodological approaches and classifications of psychologism's types are analyzed in the article. But the author inclines to differentiate three basic types of psychologism in fiction, as suggested by M. Kodak, and states: actional, observational or analytic and synthetic types of psychologism.

It's proved that the synthetic one determines fundamental characteristics of the modernistic psychologism. It is symbolic, latent, impulsive psychologism, deprived of determinism, rationalistic explanations, analytical elements and causality. This aesthetic technique takes the priority in revelation of disappointed, emotionally exhausted, depressed characters, people at the edge of psychological collapse – the psychological realities of the XX century.

Key words: *psychologism, protagonist's inner life, literature phenomenon, classification, modernistic psychologism.*

Отримано: 3.11.2015 р.

УДК 821.161.1: 82 – 1: 82 – 97

Темна О.В.

«ХРИСТИЯНСЬКИЙ КОД» ПОЕЗІЇ М. ВОЛОШИНА: ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ ХУДОЖНЬОЇ СИМВОЛІКИ

Християнство мало доволі потужний вплив на формування художнього світу М. Волошина, але якщо проаналізувати збірки «Волошинських читань» до 2000 року, звертає на себе увагу те, що цій проблемі приділялася недостатня увага. Винятки становлять статті, у яких аналізується один твір поета [7], увага приділяється окремому мотиву або християнство розглядається в контексті інших світоглядних систем, що вплинули на поета, зокрема, у працях С. Пінаєва [9], Д. Менделевича [8]. На початку 2000-х на дослідженні біблійної образності сфокусував свою увагу С. Заєць, у результаті чого було захищено кандидатську дисертацію на тему «Мифологические и библейские образы в поэзии Максимилиана Волошина в контексте его духовных исканий» [6]. Його праці відрізняються скоріше образно-асоціативним, аніж аналітичним підходом до творів, тому деякі з порушених проблем вимагають повторного осмислення. Ми ставимо перед собою мету сфокусуватися на тих аспектах, яким раніше приділялася недостатня увага й розглянути образи-символи, які раніше були у фокусі досліджень.

У статті «Некто в сером», що входить у четверту книгу «Ликов творчества», М. Волошин писав, що «для искусства нет ничего более благодарного и ответственного, чем евангельские темы... Язык нашего морального чувства возник из Евангелия, и каждое евангельское имя, каждый евангельский эпизод, каждая евангельская притча стали гранями нашей души. Поэтому каждое евангельское слово – символ для нас...» [2, 460]. Текст Біблії містить у собі систему ключових тем і образів, на яких зростає культура Європи. Цікавим є той факт, що часом найвищого підйому європейського мистецтва М. Волошин, як і деякі його сучасники, вважає саме середньовіччя, оскільки воно цілком було зорієнтовано на християнський міф (нагадаємо, що, починаючи з італійських гуманістів, середньовічна культура традиційно оцінювалася як така, що перебувала у занепаді, а спроби її реабілітації почалися лише в епоху романтизму). На думку М. Волошина, художник у своїй творчості повинен опиратися на «всенародний міф», відомий більшості представників даної культури (для Європи такою є евангельська історія). Тільки в цьому випадку він «может достигь передачи тончайших оттенков своего чувства и своей мысли» [2, 460], оскільки свідомість читача вже не стільки стежить за зовнішнім розвитком сюжету, скільки проникає в глибинний хід авторської думки. «Каждый евангельский эпизод, – пишет М. Волошин, – и каждый характер являются для нас как бы алгебраическими формулами, в которых все части так глубоко связаны между собой, что малейшее изменение в соотношении их в итоге равняется космическому перевороту. Поэтому, когда художник вводит свое живое «я» в законченные кристаллы евангельского рассказа, то индивидуальность его сказывается с такой полнотой и четкостью, с какой не может сказаться ни в какой иной области» [2, 461].

Євангельські теми й образи зустрічаються вже в юнацькій ліриці М. Волошина («Святая роза», «Иудеи, Христа распиная...» і др.), який виховувався, як і більшість його сучасників, у дусі православ'я (традиційна ранкова й вечірня молитва [5, 76], у гімназичні роки – вивчення Закону Божия). Трохи пізніше, прагнучи зрозуміти європейську культуру «зсередини», поет прямує на Захід, де й відбувається його близьке знайомство з католицизмом, яке він усвідомлює «как